

SZEMLE

EDUARD WINKLER

WAHLRECHTSREFORMEN UND WAHLEN IN TRIEST 1905–1909. EINE ANALYSE DER POLITISCHEN PARTIZIPATION IN EINER MULTINATIONALEN STADTREGION DER HABSBURGERMONARCHIE (Választójogi reformok és választások Triesztben 1905–1909.)

A politikai részvétel elemzése a Habsburg-monarchia egyik soknemzetiségű városában és annak vonzáskörzetében)

München, R. Oldenbourg Verlag, 2000. 405 p.

A Délkelet-Európa történetét feldolgozó sorozat újabb kötete az itáliai, a szláv és a germán kultúrkör metszéspontjában fekvő soknemzetiségű és szociálisan is sokrétű adriai város legújabb kori történetének egy szűk periódusát vizsgálja. Az 1905 és 1909 közötti időszak választójogi küzdelmeinek eseményeit és eredményeit az ugyancsak soknemzetiségű Habsburg-monarchia történelmének tükrében mutatja be. A szerző megállapítja, hogy Trieszt és környezetének legújabb kori története az európai történelem mintapéldájának tekinthető. A Monarchián belül a 20. század elejére állandósultak és megerősödtek azok a mozgalmak, melyek célul tűzték ki, hogy az egyes nemzetiségek és népcsoportok egyenjogú parlamenti képviselőt hozzanak. Eduard Winkler nemcsak a nemzetiségi jogok biztosítását tartja fontosnak, hanem az egyes népek sajátosságait is figyelembe vevő és elfogadó magatartás mellett tesz hitet.

Winkler a trieszti választójogi reformok ügyében végzett kutatásait egy jól szerkesztett, szisztematikusan felépített kötetben foglalja össze. Az öt fejezetből álló könyv első egysége a viszonylag hosszú bevezetés, amit a Triesztest bemutató fejezet, majd az 1907-es parlamenti és az 1909-es helyhatósági választásokat tárgyaló fejezetek követnek. A tanulmány az epilógus gondolataival zárul.

A bevezetőben a szerző kitér a Monarchia választójogi rendszerének sajátosságaira, a választási mozgalmak céljaira és eredményeire, majd röviden bemutatja Trieszt földrajzi helyzetét, sajátos vonásait. Ugyancsak a bevezetőben utal a választások történetének kutatásával kapcsolatos módszertani problémákra, valamint a szakirodalommal és a forrásokkal összefüggő kérdésekre. A téma természetéből adódik, hogy a kutatás alapanyagát a választójoggal kapcsolatos törvénygyűjtemények jelentették. A levéltári források mellett a várostörténeti munkák, visszaemlékezések és a trieszti sajtó képezték többek között az igen gazdag forrásanyag bázisát. A szerző emellett bőséges szakirodalomra támaszkodott, a kötet végén mintegy 350 művet tartalmazó irodalomjegyzék található.

A második fejezetet a szerző az adriai város részletes bemutatásának szenteli: a természeti környezet ismertetése után a régió politikai és közigazgatási rendszerét elemzi, kiemelve a helyhatóság és a központi állam viszonyának ellentmondásait. Rendkívül sok adattal igyekszik bizonyítani, hogy a trieszti ipar és kereskedelem milyen jelentős mértékben járult hozzá a Monarchia gazdasági fejlődéséhez.

Külön egységet szán a szerző az adriai város nemzetiségeinek és kisebb népcsoportjainak bemutatására. A sokszínűség kialakulásához az ipari fejlődés és a kikötő növekedése is hozzájárult, mivel a gyarapodó város szívó hatást gyakorolt a környék lakosságára. Trieszt lakossága 1900 és 1910 között 28,5%-kal nőtt. Az ekkor közel 230 ezres lakosság több mint fele olasz, negyed része szlovén, 5%-a pedig német nemzetiségű. A szerző a nemzetiségen túl vizsgálja a nyelvi és vallási hovatartozást is. Utóbbinál kiemeli, hogy az összlakosság 95%-a római katolikus volt, a többi öt százalék a görög katolikusok, a szerb ortodoxok, evangélikusok, izraeliták, anglikánok és metodisták között oszlott meg.

A nyelvi és vallási sokszínűségeen túl Trieszt politikai szempontból is rendkívül heterogénnek bizonyult: az itáliai kötődésű liberálnacionalista, republikánus, szocialista-szociáldemokrata és a szlovén néppárt mellett anarchista csoportok is jelentkeztek.

A könyv fő részeit a választási reformokat és a parlamenti választásokat bemutató harmadik, illetve a helyhatósági választási rendszert és a községi választásokat elemző negyedik fejezet képezi. Mindkét reform és választás vizsgálatát a bevezetőben részletesen ismertetett modell segítségével szemlélteti. A modell három egymással szorosan összefüggő kutatási szintre tagolódik: a kronológiai-processzuális, a kvalitatív-formális és a kvantitatív-perspektivikus síkokra. Míg a formális szint röviden összefoglalva magát a választási folyamatot, a perspektivikus pedig a választások eredményének elemzését tartalmazza, addig az első szint az egész kutatás központi tengelyét képezi. Ez a szint további négy szakaszra tagolódik, melynek bevezető fázisa a választási politikának és a reformoknak a legitimációja, melyet a választási küzdelem, majd maga a választás bemutatása követ, s a folyamatot a parlamenti mandátumok elosztásának vizsgálata zárja.

A szerző a harmadik fejezetben e röviden ismertetett elmélet és modell alapján mutatja be az 1905–1907-es választójogi reformot és a parlamenti választások eredményét. Először azokat a külső és belső

hatásokat veszi sorra, amelyek a tárgyalt időszakban a birodalmat, illetve a trieszti régiót érték. Az 1905-ös orosz forradalom eseményei nemcsak Bécsben, hanem Triesztben is visszhangot keltettek, amit a trieszti munkásság által szervezett szolidaritási megmozdulás is bizonyít. Az 1905-ben Magyarországon tartott országgyűlési választás, majd az azt követő kormányzati válság szintén éreztette hatását a birodalom osztrák felében is. A szerző hiányolja, hogy az osztrák szociáldemokrata párt nem használta ki a kedvező hatásokat és nem kezdeményezte az általános választójogi reform bevezetését.

Az 1905 májusában Triesztben megrendezett szocialista-szociáldemokrata kongresszuson, ahol a helyi pártok mellett az olasz, osztrák, magyar, cseh és más testvérszervezetek küldöttei is részt vettek, szintén nem került szóba a parlamenti választójog kiterjesztésének kérdése. Változást az ügyben egyrészt a magyar kormánynak az általános választójogra tett előterjesztése, másrészt az a cári rendelet hozott, melynek értelmében az orosz parlamentben megvalósult a népképviselő. A cár proklamációja nemcsak a két birodalomfél kormányaira volt erjesztő hatással, mivel nem akartak lemaradni az orosz reformok mögött, hanem serkentőleg hatottak az osztrák munkásmozgalomra is.

A reformról folytatott vitában birodalmi és helyi szinten egyaránt felmerült az a kérdés, hogy egy képviselő hány választót reprezentáljon, valamint az, hogy a többet adózó területek hogyan juthatnának több helyhez a parlamentben. Országos szinten további két problémakör rajzolódott ki a reform előkészítése során. Az egyik a nemzetiségek mandátumainak meghatározása, a másik, ezzel összefüggésben, a választási körzetek területi elhatárolása.

Ami a trieszti mandátumok sorsát illeti, lényeges változás nem történt. A tengerparti vidék – Görz-Gradisca, Isztria és Trieszt – összesen 17 mandátumot kapott, nemzetiségi megoszlásban 10 olasz, 6 szlovén és 1 horvát képviselőt küldhet a térség a parlamentbe. Trieszt továbbra is 4 olasz és 1 szlovén mandátummal rendelkezett.

A szerző ezek után azt vizsgálja, hogy az újonnan bevezetett általános, egyenlő, közvetlen és titkos választójog Triesztben milyen változásokat hozott. Mivel a reform kidolgozása során homogén nemzeti választókerületek kialakítása volt a cél, ennek megfelelően az öt választókörzet közül négyben olasz, egyben szlovén dominancia érvényesült. A szerző ennek ellenére egy figyelemre méltó ellentmondásra bukkant. A törvény értelmében minden választásra jogosult személy egy szavazattal rendelkezik. De vajon minden szavazat azonos értékű-e? Az egész ausztriai olasz és szlovén ajkú lakosság parlamenti képviselőt vizsgálva a következő eredményre jutott. Míg egy szlovén képviselő 52 205 szlovén állampolgárt reprezentál, addig egy olasz küldött 40 443 itáliait képvisel. A trieszti mandátumok eloszlása azonban jelentősen eltér az országos trendtől. Az adriai városban egy olasz képviselő 29 739 olasz választót, egy szlovén pedig 56 916 szlovén állampolgárt reprezentál. Egy olasz szavazat tehát kétszer annyit ért, mint egy szlovén.

Winkler ezek után az 1907-es választási küzdelmek néhány jellemző vonását mutatja be. Az új választási törvény végrehajtásához igen komoly szervező, előkészítő munkára volt szükség, amelyben a fő feladat a központi államra hárult, ám a szerző sorra veszi a helyi önkormányzat, a politikai pártok, sőt az egyes választókörzetek tevékenységi körét és felelősségét. Kitér a pártok rendezvényeire, kampányfogásaira és trükkjeire, valamint az akciók pénzügyi hátterére is. Részletesen beszámol a választás napjáról, 1907. május 17-ének az eseményeiről. A korabeli helyi sajtó segítségével mozgalmas képet kapunk a történelmi jelentőségű napról, amely egyaránt bővelkedett emelkedett, kaotikus és erőszakos mozzanatokban.

A fejezet végén a választási eredmények elemzése következik. Triesztben a 39 813 választásra jogosult állampolgár 71,4%-a élt jogával. Az első számú választókerületben az olasz szocialistákból alakult szocialista munkáspárt ért el abszolút többséget, az ötödikben pedig a szlovén néppárt. A további 3 körzetben egy párt sem érte el az 50%-os határt, viszont mindegyikben a szocialisták végeztek az első helyen. A négy szocialista képviselő az új parlament szociáldemokrata frakciójának lett a tagja. Winkler a továbbiakban beszámol a képviselők munkájáról, a parlamenti naplók feljegyzéseit és a korabeli sajtó véleményét is felhasználva mutatja be tevékenységüket.

Az összetűlő új parlament nemzetiségi összetételét vizsgálva megállapítható, hogy semmiféle lényeges változás nem történt. Ám a képviselők politikai párhovatartozását elemezve a szerző megállapítja, hogy ebben az esetben valóságos politikai földrengésről lehet beszélni. Az új választások ugyanis elsősorban az osztrák tömegpártok győzelmét hozták, hiszen a szociáldemokraták a korábbi 10 helyett 87 mandátumot szereztek, s ezzel a legerősebb parlamenti csoportot alkották, a keresztényszocialisták pedig a korábbi 22 helyett 68 képviselőt küldhettek az új parlamentbe. A vesztesek oldalán a különféle nemzeti agrárpártokat, valamint a német és cseh liberális és konzervatív polgári pártokat találjuk.

A negyedik fejezet – követve az előző részben alkalmazott modellt és szerkezeti felépítést – az 1909-es helyhatósági választások előkészületeivel és a választások értékelésével foglalkozik. A községi választójogi reform tárgyalása és vitája 1906 végén kezdődött. A szerző ismerteti a helyi kezdeményezéseket, majd az 1850 óta érvényben lévő választójogi törvény alapján bemutatja a trieszti községi tanács összetételét és működését. A reformok szükségességét Triesztben sem vitatták, viszont különféle csoportok különféle okokból voltak érdekelték az új választójogi törvény bevezetésében: a központi kormány a politikai viszonyok stabilizálódását várta a birodalom periferiáján; az olasz liberálnacionalisták attól félték, hogy

elveszítik korábbi pozícióikat, ezért saját kezdeményezéssel álltak elő; a szlovén néppárt azt remélte, hogy a mandátumok számaránya a népesség nemzetiségi megoszlása szerint fog alakulni; a munkáspártok célja pedig az volt, hogy bejussanak a parlamentbe.

A központi kormány 1907 februárjában hozta nyilvánosságra a helyi választásokról szóló reformtervezetét. Triesztben azonnal megkezdődött a politikai pártok és szakmai csoportok vitája a választási rendszerről. A folyamatban figyelemre méltó a bécsi kormány álláspontja: a helyhatósági választójog kibővítésének szándéka valós volt, de semmi esetre sem a parlamenthez hasonló mértékben. Winkler szerint Bécs csak azért ad át ma egy kis részt a hatalomból, hogy holnap is uralkodni tudjon. Trieszt esetében a központi kormány szükségesnek tartotta a választásra jogosultak körének kibővítését, mégpedig két okból: az érdekképviselet biztosítása és a kisebbségek megfelelő reprezentációja céljából.

A választási küzdelmek 1909 tavaszán zajlottak. A szerző részletesen ismerteti az egyes politikai pártok programjait, egymáshoz és a választójogi reformhoz való viszonyukat, az alkalmazott kampányfogásokat. A választásokon a törvény szerint 80 képviselői helyről kellett dönteni. A trieszti politikai pártok 76, a kereskedelmi és iparkamarák 4 mandátumhoz jutottak. A 80%-os részvétel mellett lezajlott választáson az olasz liberálnacionalisták 54, a szlovén néppárt 12, az olasz szocialisták pedig 10 képviselőt küldhettek a helyi parlamentbe. Winkler adatok és táblázatok segítségével több szempontból aprólékosan elemzi az eredményeket.

A képviselők foglalkozását és képzettségét tekintve feltűnik, hogy a 80 mandátumból 36-ot értelmiségiek nyertek el, 29 képviselő vezető gazdasági pozíciót töltött be, illetve vállalkozó vagy kereskedő, míg a munkásságnak 8, a kispolgárságnak 7 hely jutott. A mandátumok nemzetiségek szerinti megoszlásának ismertetése előtt kitér az adriai város demográfiai viszonyaira, a soknyelvű település etnikai összetételének néhány érdekes vonására. A frissen megválasztott képviselők családi viszonyai és nevei alapján a trieszti testület a szerző szerint egy kis „Európa-parlamentnek” tekinthető.

A különböző birodalmi és helyi választási reformkoncepciók következtében Triesztben paradox politikai helyzet állt elő. A parlamenti választásokon a szlovén néppárt egy mandátumot szerzett, az olasz szocialisták viszont négyet, amiért az osztrák közvélemény az adriai várost „vörös Triesztként” emlegette, de Európában is a kontinens első szocialista városának nevezték. Ezzel szemben a helyi képviselő-testületbe csak az 1909-es reformok nyomán kerültek be.

Egyértelmű tehát, hogy a politikai részvétel szoros összefüggésben volt egyrészt az alkotmányjogi feltételekkel, másrészt a gazdasági adottságokkal. Az új helyi választójog rendkívül nagy mértékben hozzájárult ahhoz, hogy az olasz liberálnacionalisták megtarthassák abszolút többségüket a helyi parlamentben. Az olasz dominanciájú, a trieszti gazdasági elit által vezetett párt gyakran keveredett politikai-ideológiai konfliktusba a központi állammal. Bécs a későbbiekben azonban – gazdasági céljai eléréséhez – használható partnert talált a trieszti vezetésben.

Az epilógusban Winkler felhívja a figyelmet arra, hogy a Monarchia a választójogi reformok bevezetése ellenére is súlyos belső gondokkal küzdött. Amikor a soknemzetiségű állam belépett a háborúba, sorsát eldöntötték megoldatlan problémái. A helyzet a tömegek és az elit politikai részvétele, valamint a birodalommal való azonosulása alapján ítéltető meg, mind békeidőben, mind háborúban. A multinacionális és szociálisan sokrétű Trieszt lakossága igen különbözően reagált a háborús eseményekre. A szerző véleménye szerint a háborúhoz való viszony és a háborúban tanúsított magtartás nagyrészt a békeidőbeli létfeltételektől függött, birodalmi szinten is. A háború vége azután a soknemzetiségű állam végét is jelentette.

A szerző úgy gondolja, hogy a Monarchia politikai hiányosságai megfelelő tanulságokkal szolgálhatnak az új Európa politikai felépítéséhez. A kontinensen tartós stabilitást csak egy európai alkotmány garantálhat. Európa újjászüléséhez új politikai gondolkodásmódra van szükség, ahol a demokrácia és a köztársasági eszme áll az első helyen. Ebben a folyamatban a soknemzetiségű Trieszt sorsa példaértékű lehet, mivel az adriai városban Európa múltjának és jelenének szinte minden konfliktusa összesűrűsödött. Ezért ha az „európai embert” keressük, akkor éppen itt találjuk meg. Eduard Winkler szerint Trieszt Európa legeurópaibb városa.

Úgy vélem, hogy a szerző a nemzetiségek és kisebb népcsoportok sorsának kutatásában végig tartotta magát ahhoz az alap gondolathoz, amit a bevezetőben Elias Canetti szavaival határozott meg: „Pártjukra kell állni, egynek se hódolva, de becsületesen és valamennyi iránt mélyeséges figyelemmel. Mindegyiket úgy kell szellemileg befogadni, mintha arra ítéltettünk volna, hogy életünk huzamos idejére valóságos polgára legyünk.”